

Katarzyna Sadowska
Wydział Studiów Edukacyjnych
Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
ORCID: 0000-0002-3150-8304

BHW 43/2020
ISSN 1233-2224
DOI: 10.14746/bhw.2020.43.11

Ministrantura w posoborowej pedagogii Franciszka Blachnickiego (wprowadzenie do problemu)

Abstract. Altar service in the post-conciliar education of Franciszek Blachnicki (introduction to the issue)

The aim of the study is to present the formation of altar boys in the post-conciliar pedagogical teaching of priest Franciszek Blachnicki, an outstanding mystagogue of the Second Vatican Council, in the context of Christian education. The post-conciliar documents changed the severity of the Church, pompous and inaccessible to laymen. Concern for the community of the faithful became the dominant idea of the Second Vatican Council. In connection with the changes taking place in the Church and the needs of Catholics in the Polish People's Republic, Franciszek Blachnicki made an attempt to lay the foundations for pastoral theology. It included the methodological assumptions underlying Catholic communities, placed by the priest in the philosophy of the Christocentric tradition, and based on a dialogue derived from "a philosophical meeting", mutual service and the value of spiritual experience. The work of Franciszek Blachnicki, which remains valid, has made its way to the history of the Polish Catholic Church. While the priest is widely recognized as the founder of the Light – Life movement, he built the foundations for the concept of work for "communion" when altar service was the only communion approved by the Polish Church authorities.

Keywords: altar service, ideas of the Second Vatican Council, community of Church, formation

Wprowadzenie

Ministrantura w posoborowej pedagogii Franciszka Blachnickiego jest tematem ważnym nie tylko ze względu na powszechność ministrantury, lecz także z uwagi na niezwykle charyzmat księdza oraz jego aktualną wciąż koncepcję formacji wspólnot chrześcijańskich.

Kształt współczesnej formacji służby ołtarza wynika w znaczącym stopniu z pracy pedagogicznej F. Blachnickiego, dla którego kluczową inspiracją stała się odnowa Kościoła dokonana podczas Soboru Watykańskiego II (1962–1965). W Polsce, z inicjatywy ks. F. Blachnickiego znaczące miejsce

w zakresie formacji służb liturgicznych zajął program Ruchu Światło-Życie [...]. Wśród poszczególnych stopni tegoż systemu przyjmuje się w wielu Kościołach partykularnych najpierw deuterokatechumenat dziecięcy. Odbywa się on w ramach formacji dziecięcych zespołów służby liturgicznej wraz z wakacyjną oazą dzieci Bożych. Następne etapy to formacja ministrantów, lektorów oraz dziewcząt w scholach parafialnych i deuterokatechumenat w szkole średniej. Tym samym uwydatnia się ruch oazowy wraz z wakacyjnymi rekolekcjami oazowymi na zakończeniu każdego stopnia formacji¹.

Sylwetka księdza profesora Franciszka Blachnickiego

Ksiądz Blachnicki urodził się 24 marca 1921 r. w Rybniku na Śląsku. Do matury przystąpił w 1938 r. Był patriotą, w 1939 r. walczącym w wojnie obronnej Polski, a w latach 1939–1940 prowadził działalność konspiracyjną w ramach Polskiej Organizacji Partyzanckiej. W marcu 1940 r. został aresztowany i zesłany do obozu koncentracyjnego w Oświęcimiu przez gestapo (stamtąd Blachnickiego przewieziono do więzienia w Zabrze, a następnie w Katowicach)². W marcu 1942 r. Blachnickiego skazano na karę śmierci przez ścięcie gilotyną za działalność konspiracyjną przeciw hitlerowskiej Rzeszy. Karę tę zamieniono na karę pozbawienia wolności na 10 lat³. Przebywając w celi Blachnicki przeżył nawrócenie, o którym świadczy takimi słowami:

Stało się to nagle, w jednej sekundzie. Siedziałem po cichu w celi, czytałem książkę o treści religijnej, specjalnie nie interesowała mnie, ale nagle przeczytałem jedno zdanie: „Człowieku! Oprócz ciała i duszy istnieje duch! Coś pośredniego między ciałem, a duszą. Ten duch może się w kierunku ciała i materii jak gdyby rozwinąć, wtedy człowiek żyje tylko dla materii; ale może jeszcze ten duch w kierunku duszy pójść, wtedy człowiek może się stać duchowy”. Taka jest treść tego zdania. I w tym momencie wstałem i zacząłem chodzić po celi, i powtarzać sobie ciągle w koło: „Wierzę, wierzę, wierzę”⁴.

¹ A. Rutkowski, *Formacja zespołów służby liturgicznej w życiu kościoła partykularnego*, „Warszawskie Studia Teologiczne” 2012, nr 1, R. 25, s. 219.

² Z. Podlewska, *Blachnicki Franciszek Karol*, w: *Słownik katechetów polskich XX wieku*, red. R. Czekański, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2003, s. 26.

³ P. Woyciechowski, *Bl. ks. Blachnickiego zamordowała SB? IPN, po blamażu z 2005 r., wznawia śledztwo*, <https://www.msn.com/pl-pl/wiadomosci/polska/b%C5%82-ks-blachnickiego-zamordowa%C5%82a-sb-ipn-p-blama%C5%BCu-z-2005-r-wznawia-%C5%9Bledztwo/ar-BB13AzCS> [dostęp: 2.11.2020].

⁴ Por. *Świadectwo Ks. Prof. Franciszka Blachnickiego, założyciela Ruchu Światło-Życie*, <http://arka.jezuici.pl/system/files/Blachnicki%20Swiadectwo.pdf> [dostęp: 4.11.2020].

Po wojnie wstąpił do Śląskiego Seminarium Duchownego i podjął studia na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. W 1950 r. otrzymał dyplom magistra teologii, święcenia kapłańskie przyjął 25 czerwca 1950 r. W latach 1950–1955 Blachnicki pełnił posługę wikariusza w parafiach diecezji katowickiej, zwracając szczególną uwagę na formowanie chrześcijańskich grup elitarnych⁵. Wówczas stworzył metodę dziecięcych rekolekcji zamkniętych. W latach 1954–1955 angażował się w pracę w „tajnej Kurii” w Katowicach, studiował pracę apostołską o Maksymiliana Kolbego⁶. W 1956 r. rozpoczął pracę w Referacie Duszpasterskim Kurii Diecezjalnej w Katowicach i w redakcji tygodnika „Gość Niedzielny”⁷. Prowadził Ośrodek Katechetyczny, angażował się w społeczną akcję przeciwalkoholową, dla której redagował dwutygodnik „Niepokalana Zwycięza”⁸. W marcu 1961 r. ksiądz został aresztowany⁹. W latach 1961–1965 studiował na Sekcji Teologii Pastoralnej Wydziału Teologicznego KUL. W 1962 r. został zatrudniony na KUL jako asystent, a następnie adiunkt, a od 1972 do 1976 prowadził zajęcia zlecone. Był jednym z twórców Instytutu Teologii Pastoralnej¹⁰. W 1965 r. ksiądz uzyskał doktorat, lecz „ukończona w 1973 r. habilitacja z teologii pastoralnej nie została zatwierdzona przez władze komunistyczne”¹¹. W latach 1966–1967 był wicedyrektorem Konwiktów Księżych Studentów KUL¹².

W czasie pracy naukowej na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, ksiądz wypracował personalistyczno-eklezyjologiczną koncepcję teologii pastoralnej, opierając się na postanowieniach Vaticanum II, stworzył także podstawy metodologiczne katechetyki fundamentalnej i teologii pastoralnej ogólnej¹³.

W grudniu 1981 r., tuż przed ogłoszeniem stanu wojennego w Polsce, ks. Blachnicki udał się do Rzymu¹⁴. Od 1982 r. ksiądz mieszkał w polskim ośrodku Marianum w Carlsbergu, w którym prowadził Międzynarodowe Centrum Ewangelizacji Światło-Życie¹⁵. Przebywając poza granicami kraju, aktywnie działał na rzecz podtrzymywania suwerenności wewnętrznej i jedności narodów w walce o wyzwolenie¹⁶. Konsekwencją

⁵ Z. Podlewska, op. cit., s. 27.

⁶ Ibidem.

⁷ Ibidem.

⁸ Ibidem.

⁹ Ibidem.

¹⁰ Jubileusz 100-lecia KUL, ks. Franciszek Blachnicki, https://www.kul.pl/ks-franciszek-blachnicki,art_81200.html [dostęp: 8.11.2020].

¹¹ Ibidem.

¹² Ibidem.

¹³ Por. M. Marczewski, *Od duszpasterstwa ku ewangelizacji. Sługa Boży ksiądz Franciszek Blachnicki (1921–1987)*, w: *Sto lat polskiej katechezy*, red. R. Czekalski, WAM, Kraków 2001 s. 103–118.

¹⁴ Ibidem, s. 28.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Ibidem.

tych działań były represje i prześladowania przez władze PRL¹⁷. Blachnicki zmarł 27 lutego 1987 r. w Carlsbergu¹⁸. Oficjalnie za przyczynę śmierci przyjęto zator płucny¹⁹. W 1995 rozpoczął się proces beatyfikacyjny ks. Blachnickiego. W październiku 2015 r. papież Franciszek podpisał dekret o heroicznosci jego cnót²⁰.

Ksiądz pozostawił po sobie

setki tysięcy uformowanych polskich sumień. Komuniści chcieli stworzyć „nowego człowieka” – na modłę marksistowską. On też kształtował „nowych ludzi”, ale w duchu Ewangelii. Ksiądz, który pociągnął za sobą młodych, rozbił monopol władzy na wychowanie²¹.

Powszechnie wiadomo, że „tuż przed śmiercią w otoczeniu twórcy Ruchu Światło-Życie znajdowali się funkcjonariusze elitarnego XI wydziału SB”²². Choć „w 2005 r. prokuratura IPN podjęła śledztwo w sprawie morderstwa, zakończyło się ono umorzeniem...”²³. Obecnie śledztwo zostało wznowione przez prokuratora Oddziałowej Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w Katowicach” i jest śledztwem w sprawie zbrodni komunistycznej, „stanowiącej zbrodnię przeciwko ludzkości”²⁴.

Posoborowa wizja *communio* jako inspiracja pedagogii księdza Blachnickiego

Podczas Soboru Watykańskiego II podjęto szereg decyzji reformujących Kościół, a jednym z kluczowych aktów stała się Konstytucja o Liturgii Świętej *Sacrosanctum concilium*, która miała na celu doprowadzenie ludzi świeckich „do świadomego, czynnego, społecznego, wewnętrznego i zewnętrznego, pobożnego i owocnego uczestnictwa w liturgii”²⁵.

Reforma liturgii przeprowadzana była w czasach rewolucji kulturowej²⁶, w duchu której człowiekowi trudno było przyjąć pompacyjne i odprawiane w języku łacińskim

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ P. Woyciechowski, op. cit.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ P. Woyciechowski, op. cit..

²¹ A. Grajewski, *Twórca Ruchu Światło-Życie Ks. Franciszek Blachnicki*, „Przystanek historia” z dnia 23.12.2019, <https://przystanekhistoria.pl/pa2/teksty/53515,Tworca-Ruchu-Swiatlo-Zycie-Ks-Franciszek-Blachnicki.html> [dostęp: 6.11.2020].

²² B. Niedzielko, *Podjęcie na nowo śledztwa w sprawie zabójstwa ks. Franciszka Blachnickiego*, z dnia 04.05.2020, <https://ipn.gov.pl/pl/dla-mediow/komunikaty/96933,Podjecie-na-nowo-sledztwa-w-sprawie-zabojstwa-ks-Franciszka-Blachnickiego.html> [dostęp: 2.11.2020].

²³ B. Niedzielko, op. cit.

²⁴ Ibidem.

²⁵ Ks. D. Kwiatkowski, *Recepcja Konstytucji o Liturgii Sacrosanctum Concilium w Katechizmie Kościoła Katolickiego*, „Liturgia Sacra” 2013, nr 2, s. 280.

²⁶ Jak zaznacza ks. J. Miazek, „Były to lata postępującej naprzód sekularyzacji, racjonalizmu i technicznego myślenia. Do głosu dochodziły hasła o desakralizacji i demitologizacji chrześcijaństwa. Wtedy też dochodzi do buntu przeciw tradycji, wszelkim autorytetom i uznawanym przez wieki wartościom. Dziś po

obrzędy²⁷. Nowa liturgia odpowiadać miała potrzebom tzw. „nowoczesnego” człowieka²⁸. „Nowy Człowiek” stał się mottem Vaticanum II do tego stopnia, że sobór ten określony jest „soborem pastoralnym”²⁹. W dokumentach Soboru zwraca się uwagę na to, iż

ludzka działalność, jako że od człowieka pochodzi, na człowieka także jest ukierunkowana. Człowiek, bowiem, działając, odmienia nie tylko rzeczywistość i społeczeństwo, ale także doskonali samego siebie: wiele się uczy, rozwija swoje możliwości, przekracza siebie i wyrasta ponad siebie³⁰.

W innym z kolei dokumencie, *Konstytucji Duszpasterskiej o Kościele Współczesnym*, znajdujemy szereg stwierdzeń dotyczących „wspólnoty ludzkiej” –

do głównych rysów dzisiejszego świata zalicza się zwielenokrotnienie związków między ludźmi, do czego bardzo się przyczynia dzisiejszy postęp techniczny. Jednakże dialog braterski między ludźmi dochodzi do skutku nie dzięki temu postępowi, lecz głębiej, poprzez wspólnotę osób, która domaga się wzajemnego poszanowania dla ich pełnej duchowej godności. Objawienie chrześcijańskie stanowi wielce pomocny środek dla rozwoju tej wspólnoty między osobami, a zarazem prowadzi nas do głębszego rozumienia praw życia społecznego, jakie Stwórca wpiął w naturę duchową i moralną człowieka³¹.

W odniesieniu do wspólnoty czytamy także:

Z natury społecznej człowieka wynika, że istnieje wzajemna zależność między postępowaniem osoby ludzkiej i rozwojem społeczeństwa. Osoba ludzka jest i powinna być zasadą, podmiotem i celem wszystkich urządzeń społecznych, ponieważ z natury swej koniecznie potrzebuje ona życia społecznego³².

dziesięcioleciach nazywamy to rewolucją kulturalną, która rozlała się w cywilizacji zachodniej”, por. ks. J. Miazek, *Czterdzieści lat Soborowej Konstytucji o Liturgii Sacrosanctum Concilium (1963–2003)*, „Warszawskie Studia Teologiczne” 2004, nr 17, s. 189–190.

²⁷ „Oddolnie powstający ruch liturgiczny znajduje zrozumienie u papieża Piusa X, który rozpoczyna pierwsze działania na rzecz ożywienia liturgii. Po przerwie spowodowanej czasami wojen dopiero Pius XII poświęca wiele uwagi liturgii: ogłasza encyklikę *Mediator Dei* (1947), odnawia liturgię Wielkiego Tygodnia, wprowadza Msze wieczorne, dwujęzyczne rytuały itp. Papież w liście do pierwszego kongresu pastoralno-liturgicznego w Asyżu w 1956 r. napisał, że ruch liturgiczny to «jakby przejście Ducha Świętego przez Kościół». Sobór podejmując zatem prace nad dokumentem poświęconym liturgii wchodził na przygotowaną już drogę”, por. ks. J. Miazek, op. cit., s. 185–186.

²⁸ Ibidem.

²⁹ Ks. D. Kwiatkowski, op. cit., s. 280.

³⁰ Ibidem.

³¹ Konstytucja Duszpasterska o Kościele współczesnym *Gaudium et spes*, s. 35, tm.rel.pl/czytelnia/dokumenty/dokumenty-soborowe/sobor-watykanski-ii/141-konstytucja-duszpasterska-o-kościele-w-swiecie-współczesnym-gaudium-et-spes.html [dostęp: 1.08.2020].

³² Ibidem, s. 25.

Te słowa można uznać za fundamentalne dla tworzenia się posoborowych wspólnot chrześcijańskich³³.

W Konstytucji o Liturgii Świętej *Sacrosanctum concilium*³⁴ ponownie podkreśla się społeczną i wychowawczą rolę Kościoła, a wychowanie do liturgii staje się przedmiotem pedagogiki pastoralnej, do której postępu przyczynił się m.in. F. Blachnicki. Społeczny charakter Kościoła przejawia się odąd w dopuszczeniu osób świeckich do godności współudziału w celebrowaniu mszy św. i nabożeństw³⁵.

Posoborowa myśl F. Blachnickiego

W posoborowym Kościele F. Blachnicki

jest czołowym mistagogiem liturgii, który swoim życiem i działalnością wskazywał, iż soborowa odnowa nie może ograniczać się tylko do zmiany obrzędów, lecz winna zmierzać do kształtowania nowej mentalności i odkrywania misterium zbawienia tak przez świeckich, jak i duchownych. Działalność Sługi Bożego, poczynając od utworzenia Kursu Pastoralnego dla duchownych, poprzez działalność wydawniczą aż po wypracowanie programu formacji służby liturgicznej, jest wielką pracą na rzecz mistagogii, wprowadzenia w rzeczywistość zbawczą, w Kościół, który uobecnia się i realizuje w liturgii³⁶.

„Rzeczywistość żywej wiary” Blachnickiego określająca „dynamikę jego życia” stała się w nim „źródłem nowych idei wychowawczych”³⁷. Chciał formować „Nowego Człowieka” – zjednoczonego z Bogiem członka wspólnoty, „doświadczającego odkupienia w Chrystusie oraz owocu tego odkupienia, jakim jest miłość agape”³⁸. „Nowy”, zintegrowany wewnętrznie „Człowiek” „posiada siebie w dawaniu siebie, realizuje siebie przez służbę i jest wyzwolony”³⁹.

³³ Warto w tym miejscu nadmienić, że dopiero od czasu II Soboru Watykańskiego „kościół zachodziła zmiana najbardziej rzucająca się w oczy: pojawił się ołtarz pozwalający celebrować Mszę twarzą do wiernych, ołtarz najczęściej nazywany ołtarzem soborowym. Obok niego w prezbiterium pojawił się stół słowa Bożego, zwykle pulpit zastępujący dotychczasową ambonę”, por. ks. J. Miazek, *Czterdzieści lat soborowej Konstytucji o Liturgii Sacrosanctum Concilium (1963–2003)*, „Warszawskie Studia Teologiczne” 2004, nr 17, s. 189.

³⁴ *Konstytucja o Liturgii Świętej Sacrosanctum Concilium*, s. 153, file:///C:/Users/A004/Downloads/2974-3061.pdf [dostęp: 4.03.2019].

³⁵ Od czasu Vaticanum II także sytuacja młodzieży w Kościele ulegała stopniowym, korzystnym przemianom, a wartość wspólnoty młodzieży w Kościele katolickim podkreślał także sam Jan Paweł II.

³⁶ Ks. T. Przybyła, *Ksiądz Franciszek Blachnicki, promotor soborowej odnowy liturgii i Krajowy Duszpasterz Służby Liturgicznej*, w: ks. Franciszek Blachnicki, *Pedagogia ministrancka. Pisma katechetyczne III*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2011, s. 32.

³⁷ Por. J. Łysek, *Pedagogia nowego człowieka jako kategoria edukacyjna i refleksyjna praktyka*, „Nauczyciel i Szkoła” 2017, nr 61, s. 33.

³⁸ *Ibidem*, s. 36.

³⁹ *Ibidem*.

„Oryginalność” posoborowej myśli F. Blachnickiego wiąże się z doskonałym „odczytaniem” przez księdza myśli eklezjalnej Soboru Watykańskiego II⁴⁰. Ksiądz

dążył także do zaimplementowania tejże wizji w autentycznym przekazie wiary w Kościele. Blachnicki widział Kościół, który jest wspólnotową drogą człowieka ku zbawieniu wypełnionym w Jezusie Chrystusie. Na tym tle niezaprzeczalnie można dzisiaj uznać tę myśl za iście prorocką w kontekście nowej ewangelizacji⁴¹.

F. Blachnicki wysoko cenił personalizizm, humanizm chrześcijański i „chrystocentryzm”, z którego wyprowadzał odniesienia moralne⁴². Niewątpliwie podzieliłby pogląd Karola Wojtyły:

Bóg nieskończenie doskonały i szczęśliwy zamysłem czystej dobroci, w sposób całkowicie wolny, stworzył człowieka, by uczynić go uczestnikiem swego szczęśliwego życia. Dlatego w każdym czasie i w każdym miejscu jest On bliski człowiekowi. Powołuje go i pomaga mu szukać, poznawać i miłować siebie ze wszystkich sił. Wszystkich ludzi rozproszonych przez grzech zwołuje, by zjednoczyć ich w swojej rodzinie – w Kościele⁴³.

F. Blachnicki zaznaczał:

idea w spólnoty w Chrystusie wypracowywana w teologii pastoralnej już przed II Soborem Watykańskim i w czasie jego trwania, znalazła w dokumentach soborowych wspiane potwierdzenie i ukoronowanie [...] Nowa koncepcja teologii duszpasterstwa zrodziła się [...] z tego samego wysiłku, co wielkie dzieło Soboru: z wysiłku zmierzającego do lepszego poznania tajemnicy Kościoła, mającego wypełniać swoją misję we współczesnym świecie⁴⁴.

F. Blachnicki sądził, że idee spólnoty w Chrystusie i personalizizmu „przeniknęły” wszystkie dokumenty Soboru⁴⁵. Posoborowa wizja pedagogiki pastoralnej według F. Blachnickiego to pomost „pomiędzy rzeczywistością religijną (pedagogiką religijną) a rzeczywistością świecką (pedagogiką świecką)”⁴⁶.

⁴⁰ Ks. A. Korwin-Gronkowski, *Wspólnota Kościołem jutra. Eklezjalne communio w Chrystusie w ujęciu Franciszka Blachnickiego*, „Teologia w Polsce” 2016, nr 10, s. 189.

⁴¹ Ibidem.

⁴² M. Filipczuk, *Budowanie domu na skale – o chrześcijańskiej wizji procesu wychowania*, „Teologia i Człowiek” 2018, nr 3, vol. 43, s. 103.

⁴³ Jan Paweł II Biskup Sługa Sług Bożych na wieczną rzeczy pamiątkę, *Konstytucja Apostolska Fidei Depositum ogłoszona z okazji publikacji Katechizmu Kościoła Katolickiego opracowanego po Soborze Powszechnym Watykańskim II*, s. 4, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/konstytucje/fidei_depositum_11101992.html [dostęp: 8.10.2020].

⁴⁴ F. Blachnicki, *Wspólnota w Chrystusie jako zasada teologii pastoralnej i duszpasterstwa*, „Collectanea Theologica” 1969, nr 39/2, s. 32–33.

⁴⁵ Ibidem, s. 33.

⁴⁶ Pedagogika pastoralna wyłoniła się w ramach teologii pastoralnej „w odpowiedzi na potrzebę pedagogicznego podejścia do spraw związanych z duszpasterstwem w Kościele katolickim”, por. T. Sakowicz, *Pedagogika pastoralna*, w: *Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku*, t. 4, red. T. Pilch, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2005, s. 185.

Z pedagogiką pastoralną wiąże się wychowanie chrześcijańskie ujmujące człowieka realnie i integralnie, „czego owocem jest autentyczne wychowanie poprzez samowychowanie i permanentną formację”⁴⁷. Posoborowa deklaracja „Gravissimum educationis” zaznacza troskę Kościoła o człowieka i jego wychowanie⁴⁸. Wychowawczą misję Kościoła F. Blachnicki postrzegał jako szczególną funkcję – Kościół ma objąć troską nowe pokolenia i przygotować je dla Pana. Katechumenat w percepcji księdza to planowa i systematyczna opieka Kościoła nad nowymi uczniami, prowadzenie ich do wspólnoty Kościoła⁴⁹. Uznając, że wychowanie odbywa się w żywej relacji z innymi ludźmi, Blachnicki miał „potrzebę wypracowania nowej zasady teologii pastoralnej” dla „wspólnoty” (communio/koinōnia)⁵⁰. Był też zdania, że ewangelizacja wymaga konsekwentnej edukacji w zakresie prawd wiary i zależy od sprzyjających jej przeżyciu warunków w odpowiednio ukształtowanym środowisku⁵¹.

Blachnicki postrzegał uczniów w kategoriach: podmiotowości, godności, wolności, praw i obowiązków. Księdzu bliskie były rozważania na temat egzystencji ludzkiej i „dialog”, który od czasu Soboru stał się obecny w nauczaniu Kościoła⁵². W związku z tym „katecheza” Blachnickiego miała mieć charakter „spotkania”⁵³.

Ministrantura

Pierwszym ważnym dokumentem regulującym udział osób świeckich w Kościele był Kodeks prawa kanonicznego z 1917 r.⁵⁴. O wiernych Kościoła w encyklice *Mediator Dei* w 1947 r. pisze Pius XII:

Ofiara Eucharystyczna nigdy nie pozostaje bez owoców, nawet i społecznych, choćby ją Kapłan sprawował bez żadnego ministranta. Niemniej jednak życzymy sobie i wymagamy, aby

⁴⁷ W. Buczek, *Pedagogika personalno-egzystencjalna Ks. Janusza Tarnowskiego. Dialog wychowawczy jako propozycja metody wychowania we współczesnej rodzinie, szkole, społeczeństwie*, „Polska Myśl Pedagogiczna” 2017, nr 3, s. 175; zob. także M. Filipczuk, op. cit.

⁴⁸ Por. S. Markiewicz, *Katolickie idee wychowawcze*, Książka i Wiedza, Warszawa 1972, s. 18.

⁴⁹ Zob. F. Blachnicki, *Katechetyka fundamentalna*, Wydawnictwo KUL, Lublin 1970.

⁵⁰ M. Marczewski, *Zasada formalna teologii pastoralnej a wypracowanie właściwej koncepcji katechetyki*, file:///C:/Users/sadow/Downloads/Marek%20Marczewski%20(pdf).pdf [dostęp: 29.07.2020].

⁵¹ J. Grygotowicz, *Przekładał naukę Soboru na język duszpasterstwa*, w: *Człowiek wiary konsekwentnej*, red. G. Wilczyńska, Wydawnictwo KUL, Lublin 1997 s. 56.

⁵² J. Goraj SDB, *Wkład księdza Franciszka Blachnickiego w powstanie i rozwój katechezy personalistyczno-dialogicznej*, „Katecheta” 2007, nr 1 <https://www.katecheta.pl/Archiwum/2007/Katecheta-1-2007/VERBA-DOCENT/Wklad-ksiedza-Franciszka-Blachnickiego-w-powstanie-i-rozwoj-katechezy-personalistyczno-dialogicznej> [dostęp: 19.10.2020].

⁵³ Ibidem.

⁵⁴ F. Blachnicki, *Pedagogia Ministrancka. Pisma Katechetyczne*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2011, s. 45.

żaden Kapłan nie przystępował do ołtarza bez ministranta, który mu ma służyć i odpowiadać według Kanonu⁵⁵.

Papież sądził, że do udziału świeckich w liturgii należy wybrać „porządnych i dobrze wychowanych chłopców ze wszystkich warstw społecznych, którzy z własnej woli będą służyli do Mszy świętej prawidłowo, pilnie i gorliwie”⁵⁶. Rodziców zachęcał do cenięcia posługi swoich synów i przekonywał, że „jeżeli kapłani z czujną troskliwością zachęcą ich, aby z uszanowaniem i wytrwałością pełnili powierzoną im w oznaczonych godzinach służbę, to łatwo się zdarzy, że wyrosną z nich kandydaci do kapłaństwa...”⁵⁷. Jest to jedyna w czasach przedsoborowych wypowiedź papieska dotycząca ministrantów, lecz „zawiera w sobie równocześnie wszystkie istotne elementy pedagogii tworzenia wspólnot...”⁵⁸, a dla ministrantów stanowi „magna charta”⁵⁹.

Ponieważ w posoborowej pedagogice religii podkreślano potrzebę tworzenia społeczności, a jednocześnie się ludzi wynika z natury procesu socjalizacji, od zakończenia Soboru powoływano do życia wspólnoty chrześcijańskie⁶⁰. W Polsce proces ten ograniczony był przez komunistyczną władzę, która zakazywała zgromadzeń, jednak nie kwestionowała istnienia kół ministranckich, bowiem te obecne były w Kościele od wieków. F. Blachnicki swe „dzieło wspólnotowe” rozpoczął więc od formacji ministrantów. Jego zdaniem „osoba ludzka potrzebuje życia społecznego. Nie jest ono dla niej czymś dodanym, lecz jest wymaganie jej natury. Przez wymianę z innymi, wzajemną służbę i dialog z braćmi człowiek rozwija swoje możliwości; w ten sposób odpowiada na swoje powołanie”⁶¹.

Ministrantura dawała i daje możliwość przynależności do grupy, jest jednak wspólnotą eklezjalną – w centrum stawia kwestię osobistego stosunku człowieka do Boga, relację człowieka z Bogiem oraz łączność z Kościołem powszechnym. Formacja ministrantów nawiązuje do idei egzystencjalizmu i personalizmu. Ministrant „służy” innym (tak jak czynił to Chrystus), Bogu, Kościołowi, jednocześnie budując relacje z „ludźmi” ze wspólnoty oraz wchodząc w żywy w dialog z osobami duchownymi. W grupie ministrantów

⁵⁵ Za Piusem XII, F. Blachnicki, *Pedagogia Ministrancka*, s. 46.

⁵⁶ Ibidem.

⁵⁷ Por. ks. J. Liszyk, *Formacja ministrantów w diecezji katowickiej*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 1982, s. 10–11.

⁵⁸ Ibidem, s. 11.

⁵⁹ F. Blachnicki, *Pedagogia*, op. cit., s. 46; sformułowanie „Magna charta” oznacza „Wielka karta”.

⁶⁰ Ks. J. Bagrowicz, *Pedagogika religii*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 4, red. T. Pilch, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2005, s. 246.

⁶¹ J. Goraj SDB, *Wkład księdza Franciszka Blachnickiego w powstanie i rozwój katechezy personalistyczno-dialogicznej*, „Katecheta” 2007, nr 1, <https://www.katecheta.pl/Archiwum/2007/Katecheta-1-2007/VERBA-DOCENT/Wklad-ksiedza-Franciszka-Blachnickiego-w-powstanie-i-rozwoj-katechezy-personalistyczno-dialogicznej> [dostęp: 19.10.2020].

następuje stopniowe nabywanie świadomej wiary, a członków społeczności łączą wspólne, w tym przede wszystkim religijne, wartości⁶².

W dziele wychowawczym Blachnickiego występują także „wskazania dotyczące wychowania chrześcijańskiego w relacji mistrz–uczeń w formie instytucji kierownictwa duchowego”⁶³ wywiedzione ze zmartwychwstańczych koncepcji mistrzowsko-uczniowskich relacji duchowych⁶⁴. F. Blachnicki chciał, by „ludzkiem” autorytetem dla chłopców był prowadzący formację duszpasterz, uznawał więc, że duszpasterzy wspólnot liturgicznych należy do ich służby gruntownie przygotować. Dialog „mistrza” z wychowanymi miał być bezpośredni i oparty na wzajemnym szacunku, zaś „pragnieniem” duszpasterza ministrantów powinno być ukształtowanie wychowanków w koncepcji „Nowego Człowieka”. W osiągnięciu tego duchowego ideału pomocne ma być służenie, „które ze swej natury jest skierowane na Jezusa Najwyższego Kapłana”, ten bowiem określił siebie „Drogą, Prawdą i Życiem”. Duszpasterz uczy więc „drogi” postępowania, „...mówi zgodnie z «prawdą» ewangeliczną i prowadzi wszystkich ku «życiu» wiecznemu. Dzięki takiej postawie przychodzenie na służenie ma określony sens religijny”⁶⁵.

F. Blachnicki akcentował ustawicznie znaczenie wspólnoty – jej budowanie „w Chrystusie ma być celem zespołu działań, które określamy tradycyjnie mianem duszpasterstwa i zarazem przedmiotem dyscypliny teologicznej mającej wypracować teorię tego działania, zwanej teologią pastoralną”⁶⁶. Kanonem jako działanie we wspólnocie w Chrystusie ksiądz przedstawiał jako zasadę teologii pastoralnej i duszpasterstwa⁶⁷.

F. Blachnicki, formułując założenia teologii pastoralnej na podstawie idei soborowych, przeciwstawiał się Kościołowi, który „staje się aktywny wyłącznie w osobie pojedynczego duszpasterza, przez którego jedynie Bóg udziela wszystkich łask zbawienia”⁶⁸. Sądził, że w stosunku do tak postrzeganego kapłana „wierni są tylko biernym przedmiotem jego działania duszpasterskiego i odbiorcami łask przez niego przekazywanych”⁶⁹. Blachnicki za przedmiot teologii pastoralnej i duszpasterstwa uznawał cały Kościół „jako rzeczywistość dynamiczną, historyczną i socjologiczną, mająca się urzeczywistniać w konkretnych warunkach teraźniejszości”⁷⁰. Podmiotem tego „urzeczywistniania się jest [...] cały Kościół, bo Kościół jest budowany przez wszystkich swoich członków, a nie

⁶² Por. także: ks. J. Bagrowicz, op. cit., s. 247.

⁶³ J. Łysek, op. cit., s. 38.

⁶⁴ M. Tytko, *Elementy wychowania chrześcijańskiego w koncepcji ks. Franciszka Karola Blachnickiego*, „Pedagogika Katolicka” 2011, nr 8(1) s. 66.

⁶⁵ Ibidem, s. 155.

⁶⁶ F. Blachnicki, *Wspólnota w Chrystusie jako zasada teologii pastoralnej i duszpasterstwa*, „Collectanea Theologica” 1969, nr 36, t. II, s. 25.

⁶⁷ Ibidem.

⁶⁸ Ibidem, s. 27.

⁶⁹ Ibidem.

⁷⁰ Ibidem.

tylko przez czynności «pasterzy» podejmowane w odniesieniu do «owczarni» wiernych⁷¹. Kościół to „wspólnotowa droga człowieka ku zbawieniu wypełniona w Jezusie Chrystusie”⁷².

Zasady formacji służby liturgicznej w pedagogii Franciszka Blachnickiego

Ksiądz uznawał proces budowania wspólnoty za urzeczywistnienie się Kościoła we wspólnocie⁷³. Uważał też, że ministranci „z racji spełnianych specjalnych funkcji liturgicznych” mają być szczególną grupą wiernych⁷⁴.

Naczelną zasadą i potrzebą formacji duszpasterstwa ministrantów stała się liturgia, a zatem „wychowanie do liturgii i przez liturgię”⁷⁵. Waga liturgii wynika ze zbawczego pośrednictwa Kościoła⁷⁶. Przez nią dokonuje się uświęcenie człowieka we wspólnocie Kościoła⁷⁷. Dzięki liturgii człowiek nawiązuje dialog z Bogiem. Ministranci istnieją, bowiem istnieje Kościół, „którego zasadniczą funkcją życiową jest sprawowanie liturgii, które wymaga i domaga się istnienia instytucji ministrantów”⁷⁸. Podstawy formacji ksiądz oparł na nauczaniu wychowującym, przeżyciowości, koncentracji, wychowaniu poprzez przyzwyczajenie, na szkołach pracy i życia, postulatach środowiska wychowującego i wychowania mesologicznego⁷⁹.

W aspekcie prawa świeckiego podstawą prawną wspólnoty ministrantów była „wolność organizowania ministrantów i opieki duszpasterskiej nad nimi”, która wynikała z „wolności kultu”⁸⁰.

F. Blachnicki, konstruując ramy pedagogii ministranckiej, sięgał do psychologii i pedagogiki. Postulował, by do liturgicznej służby ołtarza przyjmowano chłopców dopiero u progu dojrzewania – w wieku od 11/12 lat⁸¹. Jego zdaniem, od tego momentu rozwija się zdolność abstrakcyjnego i symbolicznego myślenia, zdolność do celowego działania

⁷¹ Ibidem.

⁷² A. Korwin-Gronkowski, *Wspólnota Kościołem jutra. Eklezjalne communio w Chrystusie w ujęciu Franciszka Blachnickiego*, „Teologia w Polsce” 2016, nr 10, s. 192.

⁷³ F. Blachnicki, *Istotne cechy ruchu eklezjalnego*, Wydawnictwo Światło-Życie, Kraków 2018, s. 20.

⁷⁴ F. Blachnicki, *Ministranci*, we: *Wprowadzenie do liturgii*, Wydawnictwo Świętego Wojciecha, Poznań 1967, s. 177–180.

⁷⁵ F. Blachnicki, *Pedagogia ministrancka. Pisma katechetyczne III*, red. F. Blachnicki, W. Schenk, R. Zielasko, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2011, s. 67.

⁷⁶ Por. A. Wodarczyk, *Prorok żywego Kościoła*, Emmanuel, Katowice 2008, s. 277.

⁷⁷ Ibidem.

⁷⁸ F. Blachnicki, *Pedagogia ministrancka*, op. cit., s. 71.

⁷⁹ Ibidem, s. 72.

⁸⁰ Ibidem.

⁸¹ F. Blachnicki, *Pedagogia ministrancka*, op. cit., s. 73–74.

oraz samowychowania⁸². Sądził, iż w tym okresie życia „budzi się refleksyjna świadomość moralna, wola etyczna, zdolność osobistego przeżywania duchowych wartości”, zachodzą „procesy ideałotwórcze”⁸³. Pierwszy posoborowy Krajowy Duszpasterz Służby Ołtarza akcentował, że w okresie dorastania następuje przejście od „religijności automatycznej”, przyjmowanej od środowisk wychowawczych na zasadzie modelowania, do „religijności osobistej”, świadomej⁸⁴.

Blachnicki był przekonany o konieczności udzielania młodym „specjalnej troski i pomocy wychowawczej”, której w owym czasie znacząco brakowało w Kościele katolickim. Wysiłki duszpasterskie koncentrowały się wówczas wyłącznie na przygotowaniu do I Komunii i bierzmowania⁸⁵. Lukę tę wypełnić jednak mogły, zdaniem księdza, wspólnoty katolickie, w tym także elitarne – np. wspólnota ministrantów.

F. Blachnicki uznawał, by szeregi „żołnierzy ołtarza” przyjmowano chłopców w kolejnym roku po udzieleniu im sakramentu I Komunii⁸⁶, który uważał za „akt wprowadzenia dziecka w życie społeczne parafii”⁸⁷. Pierwszy rok służby liturgicznej miał być okresem „kandydatury”. Godność ministrantów otrzymywali chłopcy począwszy od klasy IV⁸⁸.

Pierwszym celem duszpasterstwa ministrantów w nauce F. Blachnickiego było „pomnożenie chwały Bożej przez poważne, piękne, nabożne i integralne wykonanie liturgicznej służby Bożej, aby jak najskuteczniej pobudzić wiernych do jej współprzeżywania i czynnego w niej uczestnictwa”⁸⁹. Celem drugim – „praca nad gronem ministrantów, aby poprzez liturgię, wychować ich na katolików świadomie i głębiej żyjących życiem Kościoła, przyszłych apostołów odnowy liturgicznej, rodzin i parafii, a może przyszłych kapłanów”⁹⁰.

Blachnicki zważał, by kandydatów na ministrantów dobierano w sposób staranny, tak by mogli oni w parafii stanowić grupę elitarną⁹¹. O doborze kandydatów nie decydowało pochodzenie, a cechy, które sprawiały, że chłopcy mogli „prawidłowo, pilnie i gorliwie”

⁸² Ibidem, s. 73.

⁸³ Ibidem.

⁸⁴ Ibidem.

⁸⁵ Ibidem.

⁸⁶ Wówczas sakrament I Komunii świętej był przewodnim tematem katechez w II klasie szkoły podstawowej.

⁸⁷ Ibidem, s. 74.

⁸⁸ Franciszek Blachnicki wykluczał przyjmowanie w szeregi ministrantów chłopców przed Pierwszą Komunią św. uznając, że nie należy „przeładowywać psychiki dziecka przeżyciami religijnymi” – „przygotowanie do pierwszego pełnego uczestnictwa we Mszy św. absorbuje dziecko zupełnie wystarczająco”, por. ibidem.

⁸⁹ Ibidem, s. 76.

⁹⁰ Ibidem, s. 77.

⁹¹ Ibidem, s. 78.

służyć⁹². Formacja ministrantów wykluczała dyrektywy na rzecz „wdrażania chłopców w ich wewnętrzne życie nadprzyrodzone”⁹³.

Ministranci mieli być kształtowani w systemie stopni służby ministranckiej, który łączył się z dopuszczeniem do określonych czynności przy ołtarzu. Strój liturgiczny – w koncepcji Blachnickiego – powinien być „czysty”, „schludny”, a komżę należało uzupełnić sutanną, gdyż „sama komża nałożona na ubranie cywilne robi [...] wrażenie mało estetyczne”⁹⁴.

Ważną kwestią dla księdza było wychowywanie ministrantów do bezinteresowności w służbie bożej. Blachnicki sprzeciwiał się stosowaniu wynagrodzenia pieniężnego za posługi ministranckie, sądził jednak, że duszpasterz ministrantów powinien dysponować pewnymi środkami umożliwiającymi organizowanie dla chłopców uroczystości i przyjemności (np. wycieczek, przyjęć, wspólnych wydarzeń itp.)⁹⁵.

Zakończenie

Wychowanie sprawia, że „człowiek [...] nieustannie się staje”⁹⁶. Wychowanie chrześcijańskie daje możliwość stawania się „w miłości”⁹⁷. W posoborowej nauce człowiek otrzymał niezwykłą godność – został stworzony na obraz i podobieństwo Boga. Godność ta „tkwi w samym człowieczeństwie”⁹⁸. F. Blachnicki przekonywał, że „ostatecznym sensem religijnego wychowania jest urzeczywistnienie Boga w człowieku, formowanie w nim życia Bożego mocą zbawczej nauki objawionej”⁹⁹.

Ksiądz Blachnicki podążał niejako w duchu posoborowej koncepcji wychowawczej papieża Polaka – dobrze wiedział, że

wychowywać znaczy w szczególności otwierać młodego człowieka na radość osobistego spotkania z jedynym Nauczycielem wzywającym człowieka do prawdy i do przeznaczenia, które warunki społeczno-kulturalne mogą wprawdzie zaciemniać, ale na pewno nie mogą ich wykrzywić i zlikwidować¹⁰⁰.

⁹² Ibidem.

⁹³ Ibidem, s. 79.

⁹⁴ Ibidem, s. 83.

⁹⁵ Ibidem, s. 82.

⁹⁶ Za W. Granatem, S. Chrost, *Pedagogiczne implikacje humanizmu personalistycznego Wincentego Granata*, „Paedagogia Christiana” 2005, nr 1(35), s. 195.

⁹⁷ Ibidem, s. 193.

⁹⁸ Ks. J. Mastalski, *Wychowanie w kulturze chrześcijańskiej*, w: *Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku*, t. 7, red. T. Pilch, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2008, s. 484.

⁹⁹ F. Blachnicki, *Katecheza jako nauczanie wychowujące i przeżyciowe*, w: *Kerygmatyczna odnowa katechezy*, red. M. Marczewski, Warszawa 2005, s. 238.

¹⁰⁰ Za Janem Pawłem II, J. Mastalski, *Model wychowania w nauczaniu bł. Jana Pawła II*, „Verbum Vitae” 2012, nr 21, s. 253.

Bibliografia

Źródła

- Blachnicki F., *Katechetyka fundamentalna*, Wydawnictwo KUL, Lublin 1970.
- Blachnicki F., *Istotne cechy ruchu eklezjalnego*, Wydawnictwo Światło-Życie, Kraków 2018.
- Blachnicki F., *Ministranci*, we: *Wprowadzenie do liturgii*, red. F. Blachnicki, W. Schenk, R. Zielsko, Poznań 1967.
- Blachnicki F., *Pedagogia ministrancka. Pisma katechetyczne III*, Warszawa 2011.
- Blachnicki F., *Rekolekcje dla Wspólnoty Kapłanów Chrystusa Sługi*, Lublin 1994.
- Blachnicki F., *Wspólnota w Chrystusie jako zasada teologii pastoralnej i duszpasterstwa*, „Collectanea Theologica” 1969, nr 39(2).
- Pius XI, *O chrześcijańskim wychowaniu młodzieży*, Warszawa 1999.

Opracowania

- Bagrowicz J., *Pedagogika religii*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 4, red. T. Pilch, Warszawa 2005.
- Buczek W., *Pedagogika personalno-egzystencjalna Ks. Janusza Tarnowskiego. Dialog wychowawczy jako propozycja metody wychowania we współczesnej rodzinie, szkole, społeczeństwie*, „Polska Myśl Pedagogiczna” 2017, nr 3.
- Chrost S., *Pedagogiczne implikacje humanizmu personalistycznego Wincentego Granata*, „Paedagogia Christiana” 2005, nr 1(35).
- Filipczuk M., *Budowanie domu na skale – o chrześcijańskiej wizji procesu wychowania*, „Teologia i Człowiek” 2018, nr 3, vol. 43
- Goraj J. sdb, *Wkład księdza Franciszka Blachnickiego w powstanie i rozwój katechezy personalistyczno-dialogicznej*, „Katecheta” 2007, nr 1, <https://www.katecheta.pl/Archiwum/2007/Katecheta-1-2007/VERBA-DOCENT/Wklad-ksiedza-Franciszka-Blachnickiego-w-powstanie-i-rozwoj-katechezy-personalistyczno-dialogicznej> [dostęp: 19.10.2020].
- Grajewski A., *Twórca Ruchu Światło-Życie Ks. Franciszek Blachnicki*, „Przystanek historia” z dnia 23.12.2019, <https://przystanekhistoria.pl/pa2/teksty/53515,Tworca-Ruchu-Swiatlo-Zycie-Ks-Franciszek-Blachnicki.html> [dostęp: 6.11.2020].
- Jan Paweł II Biskup Sługa Sług Bożych na wieczną rzecz pamiątkę, Konstytucja Apostolska Fidei Depositum ogłoszona z okazji publikacji Katechizmu Kościoła Katolickiego opracowanego po Soborze Powszechnym Watykańskim II*, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/konstytucje/fidei_depositum_11101992.html [dostęp: 8.10.2020].
- Jubileusz 100-lecia KUL, ks. Franciszek Blachnicki, https://www.kul.pl/ks-franciszek-blachnicki,art_81200.html [dostęp: 8.11.2020].
- Koinonia Św. Pawła, <https://rmissio.pl/koinonia-wspolnota-kosciol/> [dostęp: 30.08.2020].
- Konstytucja Duszpasterska o Kościele współczesnym Gaudium et spes*, tm.rel.pl/czytelnia/dokumenty/dokumenty-soborowe/sobor-watykanski-ii/141-konstytucja-duszpasterska-o-kościele-w-swiecie-wspolczesnym-gaudium-et-spes.html [dostęp: 1.08.2020].
- Konstytucja o Liturgii Świętej Sacrosanctum Concilium*, file:///C:/Users/A004/Downloads/2974-3061.pdf [dostęp: 4.03.2019].
- Konstytucja o Liturgii Świętej Sacrosanctum Concilium*, file:///C:/Users/A004/Downloads/2974-3061.pdf [dostęp: 5.03.2019].
- Korwin-Gronkowski A., *Wspólnota Kościołem jutra. Eklezjalne communio w Chrystusie w ujęciu Franciszka Blachnickiego*, „Teologia w Polsce” 2016, nr 10.

- Kwiatkowski D., *Recepcja Konstytucji o Liturgii Sacrosanctum Concilium w Katechizmie Kościoła Katolickiego*, „Liturgia Sacra” 2013, nr 2.
- Liszczyk J., *Formacja ministrantów w diecezji katowickiej*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 1982, nr 15.
- Łysek J., *Pedagogia nowego człowieka jako kategoria edukacyjna i refleksyjna praktyka*, „Nauczyciel i szkoła” 2017, nr 61.
- Marczewski M., *Od duszpasterstwa ku ewangelizacji. Sługa Boży ksiądz Franciszek Blachnicki (1921–1987)*, w: *Sto lat polskiej katechezy*, red. R. Czekalski, Kraków 2001.
- Marczewski M., *Zasada formalna teologii pastoralnej a wypracowanie właściwej koncepcji katechetyki*, file:///C:/Users/sadow/Downloads/Marek%20Marczewski%20(pdf).pdf [dostęp: 29.07.2020].
- Markiewicz S., *Katolickie idee wychowawcze*, Warszawa 1972.
- Mastalski J., *Model wychowania w nauczaniu bł. Jana Pawła II*, „Verbum Vitae” 2012, nr 21.
- Mastalski J., *Wychowanie w kulturze chrześcijańskiej*, w: *Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku*, t. 7, Warszawa 2008.
- Miazek J., *Czterdzieści lat Soborowej Konstytucji o Liturgii Sacrosanctum Concilium (1963–2003)*, „Warszawskie Studia Teologiczne” 2004, nr 17.
- Niedziółko B., *Komunikaty, Podjęcie na nowo śledztwa w sprawie zabójstwa ks. Franciszka Blachnickiego*, data publikacji 04.05.2020, <https://ipn.gov.pl/pl/dla-mediow/komunikaty/96933,Podjecie-na-nowo-sledztwa-w-sprawie-zabojstwa-ks-Franciszka-Blachnickiego.html> [dostęp: 2.11.2020].
- Niewęglowski J. sdb, *Wychowanie chrześcijańskie*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 7, red. T. Pilch, Warszawa 2008.
- Paweł Biskup Sługa Sług Bożych razem z Ojcami Świętego Soboru na wieczną rzecz pamiątkę, *Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim Gravissimum educationis*, <http://ptm.rel.pl/files/swii/169-gravissimum-educationis.pdf> [dostęp: 24.05.2019].
- Podlewska Z., *Blachnicki Franciszek Karol*, w: *Słownik katechetów polskich XX wieku*, red. R. Czekalski, Warszawa 2003.
- Przybyła T., *Ksiądz Franciszek Blachnicki, promotor soborowej odnowy liturgii i Krajowy Duszpasterz Służby Liturgicznej*, w: Ks. Franciszek Blachnicki, *Pedagogia ministrancka. Pisma katechetyczne III*, Warszawa 2011.
- Rutkowski A., *Formacja zespołów służby liturgicznej w życiu kościoła partykularnego*, „Warszawskie Studia Teologiczne” 2012, nr 1, R. 15.
- Sakowicz T., *Pedagogika pastoralna*, w: *Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku*, t. IV, red. T. Pilch, Warszawa 2005.
- Świadectwo Ks. Prof. Franciszka Blachnickiego, założyciela Ruchu Światło-Życie, <http://arka.jezucici.pl/system/files/Blachnicki%20Swiadectwo.pdf> [dostęp: 4.11.2020].
- Tytko M., *Elementy wychowania chrześcijańskiego w koncepcji ks. Franciszka Karola Blachnickiego*, „Pedagogika Katolicka” 2011, nr 8(1).
- Wodarczyk A., *Prorok żywego Kościoła*, Katowice 2008.
- Woyciechowski P., *Bł. ks. Blachnickiego zamordowała SB? IPN, po blamażu z 2005 r., wznawia śledztwo*, „Do Rzeczy” online, 4.05.2020, <https://www.msn.com/pl-pl/wiadomosci/polska/b%C5%82-ks-blachnickiego-zamordowa%C5%82a-sb-ipn-pblama%C5%BCu-z-2005-r-wznawia-%C5%9Bledztwo/ar-BB13AzCS> [dostęp 2.11.2020].